

امکان سنجی و برنامه‌ریزی توسعه گردشگری جزیره بوموسی در راستای

اهداف امنیت پایدار جمهوری اسلامی ایران

امیر محمودزاده^۱، محمدرضا محبوب فر^۲

چکیده

از مناطق مساعد برای جذب گردشگران در جنوب ایران، جزیره بوموسی است. جزیره با برخورداری از جاذبه‌های متنوع، زیبا و کم نظیر اکوتوریستی، ژئوتوریسم، فرهنگی و تاریخی می‌تواند نقش بسیار مؤثری در سطوح منطقه‌ای، ملی و حتی بین‌المللی ایفا نماید و چنانچه برنامه‌ریزی صحیح و اندیشمندانه‌ای جهت جذب گردشگر در این محدوده انجام گیرد، توانایی آن را دارد که به عنوان مهم‌ترین قطب گردشگری و قطب نمونه گردشگری خلیج فارس درآید و از این طریق اوضاع اقتصادی و فرهنگی منطقه را بهبود بخشد. پژوهش حاضر درصدد بررسی و تحلیل صنعت توریسم در این منطقه است. این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است و به منظور دستیابی به سؤالات تحقیق از روش پیمایشی، مطالعات میدانی و تکمیل پرسشنامه از جامعه آماری پژوهش- مسئولان، کارشناسان و مردم مرتبط با حوزه صنعت گردشگری استان هرمزگان استفاده می‌کند. در تجزیه و تحلیل، تکنیک SWOT و روش تحلیل سیستمی به کار رفته است. جهت دستیابی به اهداف تحقیق و بر اساس نتایج حاصل از پرسشنامه، در نهایت نیز راهبردها و خط‌مشی‌های پیشنهادی در جهت برنامه‌ریزی و ساماندهی فعالیت‌های گردشگری جزیره بوموسی ارائه گردید. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که بر اساس قابلیت‌های ذکر شده می‌توان الگوی فضایی گردشگری در جزیره را در قالب گردشگری طبیعی یا طبیعت گردی تعیین نمود. مزید بر اکوتوریسم، ظهور گردشگری ساحلی و از همه مهمتر ایجاد سایت گردشگری ساحلی منطقه خلیج فارس در جزیره بوموسی است که تمامی جاذبه‌های یک منطقه ساحلی را به‌طور یکجا با حفظ موازین حفاظت از هر گونه میراث طبیعی، در خود جمع کرده است. همچنین بر اساس نتایج حاصل از مدل SWOT و تحلیل سیستمی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری جزیره بوموسی،

---

۱ رئیس مرکز کارآفرینی شاخص پژوه و رئیس هیئت‌مدیره انجمن آمایش سرزمین ایران،
amiramj1@yahoo.com

۲ عضو کمیته راهبردی تدوین «سند آینده‌پژوهی و توسعه جزایر ایران»

تدوین راهبردهای تهاجمی در منطقه، یک راه حل کنشگر است؛ در چنین وضعیتی منطقه بایستی با استفاده از نقاط قوت خویش و فرصت‌های پیش رو برای گسترش بازار تولیدات و خدمات خود گام بردارد. از طرفی نبود تناسب بین تعداد توریست‌ها و امکانات خدماتی، نبود تناسب بین عملکرد کارکنان صنعت توریسم و اکوتوریسم با حجم گردشگران ورودی به جزیره، نبود تناسب بین حجم گردشگران ورودی و درآمدهای حاصل از آن و نبود تناسب بین بهره‌گیری از امکانات، منابع طبیعی و محیط زیست با توان و قدرت احیاء و بازسازی مجدد منابع مزبور، از مصادیق ناهماهنگی و عدم تناسب در بین اجزای نظام توریسم در منطقه می‌باشد.

واژگان کلیدی: صنعت گردشگری، جزیره بوموسی، برنامه‌ریزی، مدل SWOT، تحلیل

سیستمی

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

گردشگری به عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های توسعه و رشد اقتصادی در جهان به شمار می‌رود. این صنعت در سال‌های اخیر تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان داشته است. ایجاد اشتغال، ارزآوری، تعادل منطقه‌ای، کمک به صلح جهانی، کمک به سرمایه‌گذاری در میراث فرهنگی، بهسازی محیط، کمک به بهسازی زیستگاه‌های حیات وحش، توسعه نواحی روستایی دارای جاذبه‌های گردشگری و جلوگیری از برون کوچی جمعیت و مانند آن، از جمله مزایای این صنعت بوده است (صدر موسوی و دخیلی کهنمونی، ۱۳۸۳، ص ۹۲).

صنعت گردشگری در جهان، امروزه در حالی به عنوان مهم‌ترین بخش درآمدزایی بسیاری از کشورها محسوب می‌شود که درآمد حاصل از این بخش طبق آمار به گونه‌ای کاملاً نابرابر تقسیم می‌شود. به طوری که ۵۰ درصد از درآمد حاصل از این صنعت تنها به ۷ کشور آمریکا، انگلیس، فرانسه، ایتالیا، اسپانیا، آلمان و اتریش سرازیر شده و مابقی کشورها تنها به ۵ درصد درآمد حاصل از صنعت توریسم اکتفا می‌کنند و ایران در این میان با تأکید بر چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور و سرمایه‌گذاری ۳۰ میلیارد دلاری بر آن است سهم خود را از بازار

جهانی گردشگری در سال ۱۴۰۴ با جذب حداقل یک و نیم درصد تعداد گردشگر بین‌المللی (۲۰ میلیون نفر) به ۲ درصد درآمد صنعت توریسم جهان برساند (محبوب فر، ۱۳۹۰، ۱).

از مناطق مساعد برای جذب گردشگران در جنوب ایران، جزیره بوموسی است. افسون جزیره بوموسی اولین چیزی است که هر گردشگر را به سمت خود می‌کشاند؛ شاید به همین دلیل است که در سفر استانی محمود احمدی نژاد، رئیس جمهور وقت جمهوری اسلامی ایران به این جزیره، تصویب شد بوموسی تبدیل به منطقه نمونه گردشگری شود.

بگذریم از این که پس از سفر ریاست جمهوری وقت به جزیره بوموسی و عصبانیت نابه جای اماراتی‌ها مبنی بر نقض حاکمیت آن‌ها، این جزیره بیش‌ازپیش نزد ایرانیان محبوب شد؛ آن قدر که اگر تا پیش از این در زمره یکی از دورافتاده‌ترین شهرستان‌ها و جزایر خلیج فارس قرار داشت، اکنون تیترا یک رسانه‌هاست و هر دستگاه و نهادی قصد دارد با فراهم کردن شرایط سفر به این جزیره بار دیگر ثابت کنند بوموسی جنوبی‌ترین جزیره ایرانی در خلیج فارس است.

از طرف دیگر ضرورت توسعه گردشگری و نهادینه کردن آن در منطقه با توجه به مسائل بنیادی بیشتر احساس می‌گردد، چرا که فعالیت صنعت گردشگری منطقه در کنار بخش‌های دیگر توسعه می‌تواند به عنوان یک بردار، روند توسعه را تداوم بخشد.

جزیره بوموسی با برخورداری از جاذبه‌های متنوع، زیبا و کم نظیر اکوتوریستی، ژئوتوریسم، فرهنگی و تاریخی می‌تواند نقش بسیار مؤثری در سطوح منطقه‌ای، ملی و حتی بین‌المللی ایفا نماید؛ این در حالی است که اگر برنامه‌ریزی صحیح و اندیشمندانه‌ای جهت جذب گردشگر در این محدوده انجام گیرد، توانایی آن را دارد که به عنوان مهم‌ترین قطب گردشگری و قطب نمونه گردشگری خلیج فارس در آید و از این طریق اوضاع اقتصادی و فرهنگی منطقه را بهبود بخشد؛ چون که توسعه صنعت گردشگری می‌تواند مناطق دارای استعدادهای گردشگری را از انزوای جغرافیایی و اقتصادی خارج کرده و تحرک چشمگیری در بنیان‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به وجود آورد.

۲-۱- اهمیت و ضرورت

صنعت گردشگری، اکوتوریسم و ژئوتوریسم یکی از عرصه‌های نو و زمینه‌های جدید مورد مطالعه علوم مختلف بوده و امروزه از جهات گوناگونی مورد توجه و عنایت کشورها واقع شده

است. توجه به گردشگری از یک سو به علت ارزش‌های اقتصادی و از سوی دیگر به دلیل اثرات فرهنگی و اجتماعی آن است (الوانی و دهدشتی، ۱۳۷۳، ص ۷۵).

به دلیل آنکه بهره‌برداری از توان‌ها و قابلیت‌های گردشگری در هر منطقه‌ای می‌تواند زمینه‌ای پویا و فعال برای توسعه آن منطقه فراهم نماید، تحلیل توان‌ها و قابلیت‌های مزبور به‌گونه‌ای جغرافیایی، ضرورتی ویژه خواهد داشت.

جزیره بوموسی یکی از خوش آب و هواترین جزایر خلیج فارس است که در ۲۲۲ کیلومتری بندرعباس و ۷۵ کیلومتری بندرلنگه در جنوبی‌ترین آب‌های خلیج فارس واقع شده است. آب و هوای جزیره در اواخر پاییز و اواسط بهار بسیار مطبوع و آرام است. فاصله زمانی اسکله نیروی دریایی بندرعباس تا جزیره بوموسی به وسیله ناوچه‌های نیروی دریایی ۹ تا ۱۰ ساعت است. تأسیسات موجود در این جزیره شامل اسکله و حوضچه برای پهلو گرفتن کشتی‌های ماهیگیری و نظامی، فرودگاه، کارخانه آب شیرین و سایر امکانات رفاهی از جمله مدرسه، مخابرات، سینما و تأسیسات سردخانه‌ای برای ساکنان است.

بر اساس یافته‌های پژوهش، آب سواحل جزیره بوموسی یکی از زلال‌ترین و شفاف‌ترین آب‌های ساحلی بوده و دارای تنوع جانوری دریایی از جمله لاک‌پشت سبز دریایی، مارماهی، شاه‌میگو، کوسه و ماهیان رنگارنگ است. ساکنان این جزیره بیشتر به صید ماهی اشتغال دارند. جزیره دارای تپه ماهور و دشت‌های زیبایی است که برجستگی‌های تپه‌های شنی آن و کوه بلند مخروطی شکل به نام کوه «طوا» نیز در آن چشم‌نواز است. عمر این جزیره بنا به مطالعات تاریخی به هزار سال قبل از میلاد می‌رسد. این جزیره از اواسط هزاره دوم چندین دوره تاریخی از جمله اشکانیان، سلوکیان، سلجوقیان و آل بویه را به خود دیده است؛ بنابراین بعید نیست در خاک این جزیره بخشی از میراث کهن ایران نهفته باشد. همچنان که ممکن است بخشی از حوزه میراث فرهنگی آن داخل آب‌ها مدفون باشد.

ضرورت و اهمیت انجام این تحقیق از آنجا ناشی می‌شود که منطقه با داشتن ویژگی‌های خاص برای توسعه گردشگری، می‌تواند نقش خود را در زمینه‌های فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی با توجه به موقعیت جغرافیایی آن ایفا نماید.

۳-۱- پیشینه تحقیق

مطالعات بسیاری در این زمینه با انواع روش‌ها صورت گرفته و راهبردهای ایجاد گردشگری پایدار در آن‌ها ارائه شده است. مطالعاتی توسط احمد عبدولوا (۲۰۰۲) در

هکایدو کشور ژاپن درباره کانون‌های گردشگری و توسعه پایدار صورت گرفته است. در این مطالعه پس از ارائه مدل حلقه‌های متحدالمرکز گردشگری پایدار، با استفاده از پرسشنامه و طیف لیکرت، به نظر سنجی درباره ۲۰ شاخص پرداخته شده است. جامعه آماری شامل ۲۳ نفر از مسئولین بوده است. امتیاز متوسط شاخص‌های مطالعه پس از تحلیل برابر ۳/۶۶ شده و همچنین شاخص‌های اثر بر اقتصاد محلی با ۴/۳۳، رضایت گردشگران با ۴/۲۲، مشارکت محلی با ۴/۱۴ و نهایتاً رضایت محلی با ۴/۱۳ از بیشترین شاخص‌های مورد توافق بوده‌اند.

همچنین با استفاده از تحلیل SWOT، نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای کانون‌های سوراکاتای کشور اندونزی با استفاده از تحلیل SWOT صورت گرفت. سوگیری (۲۰۰۵)، قابلیت‌های توسعه کانون‌های گردشگری را با تأکید بر بعد زیست محیطی و طبیعی آن بررسی کرد. در این مطالعه، منابع طبیعی و فرهنگی، نیروی انسانی، وجود تسهیلات زیر ساخت در ناحیه از نقاط قوت ارزیابی شده است. در نتایج اشاره شده که جهت دستیابی به توسعه موفقیت آمیز کانون‌های گردشگری، لازم است تا شرح موقعیت‌ها و مدیریت فرصت‌ها، همراه با مشارکت جامعه محلی صورت گیرد.

از میان مطالعات داخلی نیز، محمودزاده و محبوب فر (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان «امکان سنجی و برنامه‌ریزی توسعه گردشگری پایدار منطقه جلفا و ورزقان» با استفاده از تحلیل SWOT و تحلیل سیستمی به ارزیابی و برنامه‌ریزی صنعت گردشگری منطقه پرداختند. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که این منطقه علی‌رغم برخورداری از ظرفیت تبدیل شدن به یک منطقه نمونه گردشگری در سطح ملی، ناهم‌سویی ادارات و سازمان‌های دولتی جهت گسترش تجهیزات و تأسیسات گردشگری، فقدان ثبات در مدیریت گردشگری منطقه و همچنین نامناسب بودن زیرساخت‌های محیطی و کالبدی را به عنوان موانع اساسی در جهت رسیدن به این هدف در مقابل خود دارد.

۲- مواد و روش‌ها

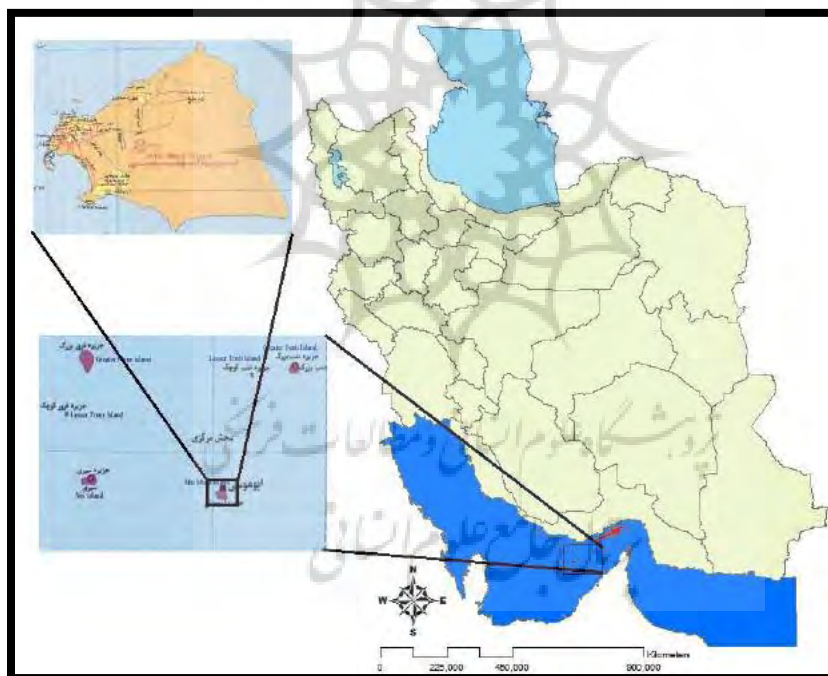
۲-۱- محدوده و قلمرو پژوهش

«جزیره بوموسی» جنوبی‌ترین جزیره ایرانی آب‌های خلیج فارس است. این جزیره در ۲۲۲ کیلومتری بندرعباس و همچنین در ۷۵ کیلومتری بندر لنگه، در ۶۰ کیلومتری شمال

۱۴/ امکان سنجی توسعه گردشگری جزیره بوموسی در راستای اهداف امنیت پایدار ج.ا.ا.

امارت شارجه در امارات متحده عربی واقع شده است و ۱۶۰ کیلومتر از تنگه هرمز فاصله دارد. جزیره بوموسی یکی از چهارده جزیره استان هرمزگان است که بیشترین فاصله از سواحل ایرانی خلیج فارس را دارد و طول و عرض آن در حدود ۴/۵ کیلومتر است. شهر بوموسی، مرکز جزیره بوموسی می‌باشد. ارتفاع آن از سطح دریا ۴۶ متر می‌باشد. جزیره بوموسی آب و هوای مرطوب و گرم‌تری دارد. این جزیره فاقد آب و اراضی مناسب کشاورزی است، ولی کشت و زرع محدودی در آن صورت می‌گیرد و بیشتر مردم بومی محل به صید ماهی اشتغال دارند.

این جزیره یکی از مراکز صدور نفت خام کشور است که با ظرفیتی قابل توجه فعالیت می‌کند. وسعت شهرستان بوموسی ۶۸/۸ کیلومتر مربع است که مشتمل بر جزایر بوموسی (با ۱۲ کیلومتر مربع)، جزیره تنب بزرگ (با ۱۰/۳ کیلومتر مربع)، تنب کوچک (با ۱/۵ کیلومتر مربع)، سیری (با ۱۷/۳ کیلومتر مربع)، فرور بزرگ (با ۲۶/۲ کیلومتر مربع) و فرور کوچک (با ۱/۵ کیلومتر مربع) می‌باشد. شکل ۱ موقعیت جزیره بوموسی را در فضای جغرافیایی ایران نشان می‌دهد (کریمی و محبوب فر، ۱۳۹۲، صص ۳۳-۳۴).

شکل ۱- موقعیت جزیره بوموسی

۲-۲- روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق این پژوهش ترکیبی است از روش‌های پیمایشی، تحلیلی و استقرایی و مراحل آن به ترتیب عبارت‌اند از: مشاهده جاذبه‌های گردشگری منطقه، جمع‌آوری اطلاعات و آمارهای موجود در زمینه گردشگری با مراجعه به کتب، اسناد و مدارک، سفرنامه‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقالات موجود در زمینه صنعت گردشگری، استفاده از پرسشنامه به منظور آشنایی نسبت به وضعیت توریسم منطقه و درک نارسایی‌های آن و بررسی تطبیقی مطالعات انجام شده قبلی با موضوع مورد نظر. همچنین جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات، بر اساس پرسشنامه از سؤالات بسته استفاده گردید تا پرسش‌شوندگان بر اساس تجربه و میزان تحصیلات و توقعات خود به پاسخگویی آن بپردازند. جامعه آماری پژوهش؛ مسئولان، کارشناسان و مردم مرتبط با حوزه صنعت گردشگری استان هرمزگان بوده و نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران مشخص گردید که شامل دو گروه مردم (۵۸ نفر) و مسئولان مرتبط با گردشگری (۳۰ نفر) بوده است. این پرسشنامه بر اساس امکانات و نیازهای افراد دیدار کننده از منطقه بوموسی تهیه شده و در تنظیم آن از راهنمایی اساتید، صاحب‌نظران، سازمان‌ها و... کمک گرفته شده است. در پایان نیز جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل SWOT برای شناخت نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید توریسم در منطقه استفاده گردید و در نهایت، دیدگاه سیستمی در جهت بررسی گردشگری منطقه ارائه گردید (کریمی و محبوب فر، ۱۳۹۱، صص ۱۱۰-۹۳؛ خسروی‌ان چم پیری، ۱۳۸۸، ص ۲۳).

۳- مبانی نظری پژوهش

۳-۱- تکنیک SWOT

تکنیک یا ماتریس SWOT که گاهی TOWS نیز نامیده می‌شود، ابزاری برای شناخت تهدیدها و فرصت‌های موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعف‌ها و قوت‌های داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل آن سیستم است. این روش (SWOT) نتیجه مستقیم مدل دانشکده تجاری هاروارد است. در واقع، این روش بهترین استراتژی برای سازمان‌ها و ابزاری ارزشمند برای تحلیل‌های استراتژیک است (مرادی مسیحی، ۱۳۸۱، ص ۴۰) (کریمی و محبوب فر، ۱۳۹۱، ص ۹۳).

به طور اجمالی می‌توان گفت که این تکنیک، ابزاری برای تحلیل وضعیت و تدوین راهبرد است و این امور از طریق:

- بازشناسی و طبقه‌بندی قوت‌ها و ضعف‌های درونی سیستم؛
- بازشناسی و طبقه‌بندی فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در محیط خارج سیستم؛
- تکمیل ماتریس سوات؛ و تدوین راهبردهای گوناگون برای هدایت سیستم در آینده؛ صورت می‌گیرد (گلکار، ۱۳۸۴، ص ۴۹).

به عبارت دیگر، مدل SWOT یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات برون سیستمی است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۱۱۴).

مدل SWOT تحلیلی سیستماتیک را برای شناسایی این عوامل و انتخاب استراتژی که بهترین تطابق بین آن‌ها را ایجاد می‌نماید، ارائه می‌دهد. از دیدگاه این مدل، یک استراتژی مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. برای این منظور، نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها در چهار حالت کلی WO، SO، ST و WT پیوند داده می‌شوند و گزینه‌های استراتژی از بین آن‌ها انتخاب می‌شوند (هریسون و کارون، ۱۳۸۲، ص ۱۹۲).

برای ساختن ماتریس تهدیدات، فرصت‌ها، نقاط ضعف و نقاط قوت باید هشت مرحله را طی کرد:

- تهیه فهرستی از فرصت‌های عمده‌ای که در محیط خارجی سازمان وجود دارد.
- تهیه فهرستی از تهدیدات عمده موجود در محیط خارج سازمان
- تهیه فهرستی از نقاط قوت داخلی و عمده سازمان
- تهیه فهرستی از نقاط ضعف داخلی سازمان
- مقایسه نقاط قوت داخلی و فرصت‌های خارجی با هم و قرار دادن نتیجه در خانه مربوطه در گروه استراتژی‌های SO
- مقایسه نقاط ضعف داخلی با فرصت‌های موجود در خارج و قرار دادن نتیجه در گروه استراتژی‌های WO
- مقایسه نقاط قوت داخلی با تهدیدات خارجی و قرار دادن نتیجه در گروه استراتژی‌های ST

- مقایسه نقاط ضعف داخلی با تهدیدات خارجی و قرار دادن نتیجه در گروه استراتژی‌های WT (دیوید، ۱۳۸۰، صص ۳۶۶-۲۶۴).

۳-۲- دیدگاه سیستمی و گردشگری

سیستم عبارت است از ترکیبی از اجزا و قسمت‌های مختلف یک مجموعه که به یکدیگر وابسته‌اند و روابط متقابل میان آن‌ها به شکل خاصی سازمان یافته است. عناصر یا اجزاء، کوچکترین واحدهای هر سیستم می‌باشند و یک کارکرد نسبتاً مستقلی را ارائه می‌دهند. بین این اجزاء و عناصر، ارتباط محکمی برقرار است. دگرگونی در هر یک از این اجزاء و عناصر بر سایر اجزاء و عناصر سیستم تأثیر می‌گذارد و تغییراتی را در مجموعه سیستم به وجود می‌آورد (شکویی، ۱۳۷۵، ص ۴۹).

در اینجا در نظر است توریسم از منظر سیستمی مورد بررسی قرار گیرد و عوامل مرتبط با آن در قلمرو بررسی وارد شود؛ بنابراین می‌توان عوامل عمده و تأثیرگذار در صنعت توریسم را به این شرح نام برد (زاهدی، ۱۳۸۵، ص ۵):

توریست‌ها، دولت‌های مبدأ، دولت‌های میزبان، سازمان‌های توریستی (آژانس‌های مسافرتی داخلی و بین‌المللی)، مؤسسات آموزشی (دانشگاه‌ها و سازمان‌های فنی و حرفه‌ای)، سازمان‌های خدماتی (هتل‌ها، متل‌ها، میهمان‌پذیرها و...)، زیرساخت‌های اقتصادی (شبکه ارتباطی، جاده‌ها، فاضلاب و...)، شبکه حمل‌ونقل (هوایی، زمینی، دریایی) و جذابیت‌های توریستی (تاریخی، طبیعی، فرهنگی و...).

صنعت توریسم همانند هر سیستم دیگری از اجزایی تشکیل شده است که برای تحقق هدفی معین با یکدیگر در ارتباط و کنش متقابل‌اند. در این صنعت، دروندادهایی به سیستم وارد می‌شوند و در فرایند تبدیل قرار می‌گیرند و پس از انجام عملیاتی مشخص، به عنوان برون‌داد یا خروجی از سیستم خارج می‌شوند. کل این مجموعه ممکن است کارآمد یا ناکارآمد باشد.

روندادها و فرایندها در دو قطب نامطلوب و مطلوب با یکدیگر تفاوت دارند و به همین دلیل است که خروجی‌های سیستم‌ها نیز با یکدیگر متفاوت خواهند بود.

در قطب ناکارآمد، دروندادهای سیستم کیفیت و کمیت مطلوبی ندارند و فرایندها با دشواریهای زیاد عجین شده‌اند. بدیهی است که ورودی‌های ضعیف و نارسا و فرایندهای غیر علمی، بطیء و ناکارا، خروجی‌هایی جز نارضایتی، مبلغان منفی، اتلاف منابع و فرصت‌ها، خستگی و فرسودگی و انعکاس جهانی منفی در پی نخواهد داشت.

از سوی دیگر در قطب کارآمد، دروندادهای سیستم را منابع انسانی آموزش دیده و کارآموده تشکیل می‌دهند. علاوه بر منابع انسانی ذی‌صلاح و شایسته، منابع اطلاعاتی و مفهومی که به سیستم وارد می‌شوند، حاصل مطالعات و پژوهش‌های علمی بهنگام هستند. منابع فیزیکی و مالی نیز با مدیریت مؤثر و برنامه‌ریزی صحیح، برای حفظ توریست‌های بالفعل و جذب توریست‌های بالقوه، بسیج می‌شوند و ضمن تلاش برای ایجاد تنوع در جذابیت‌های توریستی، دستاوردهای این صنعت را ارتقاء می‌بخشند.

۴- یافته‌های پژوهش

در مرحله اول مطالعه؛ پس از تدوین، تخلیص و استخراج اطلاعات از مطالعات میدانی، اسنادی، مصاحبه و پرسشنامه، از تحلیل SWOT برای تعیین استراتژی توسعه کانون‌های گردشگری در منطقه در فازهای زیر استفاده گردید:

- تبیین مهم‌ترین نقاط قوت جهت ارائه طرح راهبردهای تهاجمی با تکیه بر بهره‌گیری از برتری‌های رقابتی کانون‌های گردشگری
- تبیین مهم‌ترین فرصت‌های موجود جهت ارائه راهبردهای بازنگری و تخصیص مجدد منابع برای رفع نقاط ضعف درونی کانون‌های گردشگری
- تبیین مهم‌ترین ضعف‌های درون مناطق میزبان به منظور ارائه راهبردهای تنوع‌بخشی کانون‌های گردشگری
- تبیین مهم‌ترین تهدیدهای موجود جهت ارائه راهبردهای تدافعی جهت رفع آسیب‌پذیری کانون‌های گردشگری

۴-۱- بررسی عوامل داخلی مؤثر بر توسعه کانون‌های گردشگری جزیره بوموسی

هدف این مرحله، سنجش محیط داخلی منطقه مورد مطالعه جهت شناسایی نقاط قوت (S) و ضعف (W) است؛ از این رو در این قسمت، نقاط قوت و نقاط ضعف بر اساس عملکردها و منابع، مورد توجه و بررسی قرار گرفته است.

جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف، محیط درونی کانون‌های گردشگری مورد بررسی قرار گرفت. این عوامل در مصاحبه و تکمیل پرسشنامه از جامعه کارشناسان تهیه شده است. نتایج در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱- عوامل داخلی مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری منطقه مورد مطالعه

نقاط قوت (S)
۱- وجود مردم ساده و بی‌تکلف در کانون‌های گردشگری و برخورد مناسب و شایسته آنان در مقابل گردشگران
۲- وجود وضعیت بالای آگاهی و سواد در بین مردم و حس همکاری و مشارکت در بین مردم منطقه
۳- امکان استفاده گردشگران از محصولات محلی مردم منطقه از جمله غذاهای محلی ارائه شده در رستوران‌های موجود در جزیره
۴- معروف بودن منطقه به آثار طبیعی مانند حیات وحش و پوشش گیاهی غنی در زمینه گردشگری
۵- احداث مجموعه گردشگری ابوموسی
۶- راه‌اندازی نخستین آژانس گردشگری و تور گردانی در جزیره
۷- امکان تردد به جزیره از دو طریق دریایی و هوایی
۸- وجود امکانات اقامتی و پذیرایی مانند مهمانسرا با ظرفیت بالا و چند خوابگاه و همچنین چند رستوران و آشپزخانه در جزیره
۹- وجود تأسیسات مناسب توسعه جزیره شامل اسکله و حوضچه برای پهلو گرفتن کشتی‌های ماهیگیری و نظامی، فرودگاه، کارخانه آب شیرین و سایر امکانات رفاهی از جمله مدرسه، مخابرات، سینما و تأسیسات سردخانه‌ای برای ساکنان
۱۰- وجود قابلیت‌های مناسب توسعه گردشگری در جزیره ابوموسی شامل سواحل زیبا، زیرساخت‌های مناسب و موقعیت جغرافیایی مطلوب جهت ورود تورهای گردشگری به منطقه
۱۱- افتتاح کلوب غواصی در جزیره و ارائه خدمات ورزش‌های آبی به گردشگران
۱۲- وجود فضاهای تفریحی شامل پلاژ و پارک بازی کودکان در جزیره
۱۳- وجود سواحل بکر در جزیره و مناسب حال گردشگرانی که خواهان گذران زمان اوقات فراغت خود در ساحلی آرام و تمیز می‌باشند.
۱۴- وجود جاذبه گردشگری شفافیت آب خلیج فارس در سواحل بوموسی به حدی که ماهی‌های آکواریومی و مرجان‌های آن نیز از کنار ساحل و موج‌شکن‌ها به‌طور واضح دیده می‌شوند.
۱۵- سهولت دسترسی مناسب به منطقه جهت گردشگری
۱۶- مجاورت و نزدیکی به جزایر گردشگر فرست استان‌های هرمزگان، بوشهر و سیستان و بلوچستان و همسایگی با

۲۰/ امکان سنجی توسعه گردشگری جزیره بوموسی در راستای اهداف امنیت پایدار ج.ا.ا.

کشورهای مهم گردشگر فرست
۱۷- اختصاص بیش از ۳۰ میلیارد ریال اعتبار برای توسعه زیرساخت‌های گردشگری در بوموسی
۱۸- تهیه طرح جامع گردشگری بوموسی از سوی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان هرمزگان
۱۹- تشکیل کمیته فنی در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان هرمزگان جهت سرمایه‌گذاری در طرح‌های گردشگری جزیره بوموسی
۲۰- مستعد بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی گردشگری در جهت استفاده از منابع طبیعی و انسانی و معرفی منطقه به عنوان قطب مهم گردشگری استان هرمزگان و یکی از قطب‌های مهم گردشگری کشور و منطقه خاورمیانه
۲۱- وجود بازار و قابلیت منطقه در جهت توسعه گردشگری تجاری
۲۲- اعتقاد مسئولان به اشتغال‌زایی به وسیله گسترش گردشگری به عنوان یکی از مهم‌ترین سازوکارهای مناسب در جهت توسعه منطقه
۲۳- ایجاد زیرساخت‌های گردشگری از سوی اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان هرمزگان و راه‌اندازی بازارچه صنایع دستی در جزیره بوموسی
۲۴- انداخته شدن نخستین کشتی تفریحی و مسافری به آب‌های خلیج فارس جهت جابجایی تورهای گردشگری بین بندرعباس، کیش و بوموسی
۲۵- تشکیل کمیته ویژه‌ای برای برگزاری تورهای گردشگری به بوموسی از سوی اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان هرمزگان

ادامه جدول ۱- عوامل داخلی مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری منطقه مورد مطالعه

نقاط ضعف (W)
۱- نامناسب بودن و عدم کفایت تسهیلات بهداشتی، درمانی و خدماتی
۲- توزیع نامناسب گردشگران در فصول مختلف سال (تراکم کم در بهار و تابستان و تراکم بسیار بالا در پاییز و زمستان)
۳- نامناسب بودن و ناکافی بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی و رفاهی برای همه اقشار از جمله کمبود مراکز اقامتی مانند هتل، مهمان‌پذیر و کمپ اقامتی و همچنین کمبود و توزیع نامناسب رستوران‌ها در سطح شهر و فقدان رستوران‌های باکیفیت مناسب در اکثر نقاط منطقه
۴- عدم وجود نیروهای متخصص و آموزش دیده در منطقه
۵- ضعف مدیریتی و فقدان ثبات در مدیریت گردشگری منطقه
۶- عدم هماهنگی سازمان‌های مرتبط با گردشگری در جهت دستیابی به محتوای توسعه پایدار با فراهم سازی قابلیت‌های گردشگری
۷- نبود حداقل امکانات رفاهی در سایت‌های گردشگری
۸- نامناسب بودن زیرساخت‌های محیطی و کالبدی (مانند فاضلاب)
۹- آلودگی آب در اثر تخلیه زباله‌ها و نخاله‌های ساختمانی
۱۰- گسترش آلودگی‌های زیست محیطی
۱۱- برخوردار بودن منطقه از آب و هوای بسیار گرم و شرجی در فصول بهار و تابستان

۱۲- مشخص نبودن نقاط مناسب گردشگری در جزیره که با توجه به کوچک بودن جزیره و محدود بودن زمین می تواند کاربری گردشگری داشته باشد.

۱۳- عدم وجود برنامه ریزی و سرمایه گذاری های دولتی در این منطقه

۱۴- از دست رفتن اراضی مرغوب و نیمه مرغوب در اثر گسترش بدون برنامه طبیعت گردان

۴-۲- بررسی عوامل خارجی مؤثر بر توسعه کانون های گردشگری جزیره بوموسی

هدف این مرحله، سنجش محیط خارجی منطقه مورد مطالعه جهت شناسایی فرصت ها (O) و تهدیدها (T) است؛ از این رو در این قسمت، فرصت ها و تهدیدها بر اساس عملکردها و منابع، مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. جهت شناسایی عوامل محیط بیرونی، محیط خارجی کانون های گردشگری مورد بررسی قرار گرفت. این عوامل در مصاحبه و تکمیل پرسشنامه از جامعه کارشناسان تهیه شده است. نتایج در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول ۲- عوامل خارجی مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری منطقه مورد مطالعه

فرصت ها (O)
۱- ادعاهای واهی اماراتی ها درباره مالکیت بر جزایر سه گانه خلیج فارس و ایجاد علاقه و باور در ایرانی های سراسر دنیا به جنوبی ترین جزیره کشورشان ایران و عزم ملی برای تبدیل جزیره بوموسی به قطب گردشگری در کشور و منطقه خاورمیانه
۲- اقدام دولت جمهوری اسلامی ایران در معرفی منطقه به عنوان منطقه نمونه گردشگری کشور و دعوت همه جانبه جهت ایجاد زیرساخت های لازم در منطقه و امکان حضور گردشگران در جزیره
۳- معطوف شدن نگاه ها به پتانسیل و ظرفیت های بالقوه این جزیره برای توسعه اقتصادی و تبدیل شدن به یک منطقه گردشگری و گسترش پروژه های باصرفه اقتصادی در آن
۴- انجام نخستین سفر هیئت رسانه ای به همت معاونت گردشگری سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به جزیره و منطقه نمونه گردشگری بوموسی
۵- در نظر گرفتن مشوق های تسهیل سفر مردم به جزیره توسط دولت و سازمان گردشگری
۶- تشویق و دعوت سرمایه گذاران جهت راه اندازی دفاتر خدمات مسافرتی جدید در جزیره بوموسی
۷- افزایش انگیزه مردم شهرنشین جهت گذراندن اوقات فراغت خود در مناطق دارای کانون های گردشگری از جمله جزیره بوموسی
۸- افزایش انگیزه آژانس های خدمات مسافرتی کشور جهت ارسال گردشگر بیشتر به منطقه
۹- افزایش توجه دولت و بخش خصوصی و ایجاد باور آنان به برنامه ریزی و سرمایه گذاری در بخش گردشگری منطقه
۱۰- بی نظیر بودن ظرفیت های توریسم خلیج فارس و برگزاری جشنواره بین المللی فرهنگی هنری خلیج فارس
۱۱- امکان ورود بیشتر گردشگر به جزیره بوموسی با احداث اسکله گردشگری در بندرعباس و تسهیل تردد به جزایر قشم و هرمز نسبت به گذشته و همچنین برگزاری تورهای گردشگری به جزیره لارک
۱۲- اعزام گروه باستان شناسان برای کاوش در جزیره
۱۳- راه اندازی تورهای داخلی و خارجی به مقصد این جزیره توسط آژانس های مسافرتی پایتخت (تهران)

۱۱.۱/۲۲ امکان سنجی توسعه گردشگری جزیره بوموسی در راستای اهداف امنیت پایدار ج.ا.ا

۱۴- اعلام آمادگی و پیشنهاد هتل‌های زنجیره‌ای منطقه گردشگری خلیج فارس مبنی بر این که می‌تواند گردشگران جزایر کیش و قشم را با کشتی‌های مسافری و گردشگری کروز برای گردش به سواحل جزیره بوموسی ببرد.
۱۵- تهیه طرحی برای تشکیل استان توریستی و فرهنگی خلیج فارس از سوی برخی نمایندگان مجلس شورای اسلامی
۱۶- تلاش مسئولان اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان هرمزگان برای ساخت موج شکن و اسکله تفریحی، گردشگری جزیره بوموسی
۱۷- درج روز ملی خلیج فارس در تقویم جمهوری اسلامی ایران و برگزاری روز ملی خلیج فارس برای معرفی جاذبه‌های گردشگری و توریستی جزایر خلیج فارس و از جمله جزیره بوموسی
۱۸- اعلام آمادگی مسئولان استان هرمزگان در استانداری و اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری جهت برگزاری جشنواره فرهنگی هنری بین‌المللی خلیج فارس در جزیره بوموسی
۱۹- فراهم بودن شرایط و امکانات خوب و مناسب برای اجرای برنامه‌های فرهنگی هنری در جزیره بوموسی
۲۰- وجود روحیه مهمان داری و مهمان نوازی در منطقه
۲۱- فعال سازی کشتی‌های توریستی و مسافری در توسعه هر چه بیشتر گردشگری جزیره بوموسی
۲۲- توسعه غیر متعادل و ناپایدار مناطق گردشگری رقیب مجاور و از بین رفتن بافت سنتی و کهن این مناطق در مقایسه با جزیره بوموسی
۲۳- حفظ بافت تاریخی و کهن جزیره و قابلیت منطقه در جهت دستیابی به محتوای توسعه پایدار
۲۴- امکان دسترسی و شناخته شدن در استان‌های مجاور و کشور
۲۵- تشدید آلودگی‌های محیط زیست در جزایر مجاور
۲۶- بهبود نسبی وضع راه‌های ارتباطی در منطقه
۲۷- افزایش تمایل به بهره‌مندی از توسعه گردشگری در منطقه جهت اشتغال‌زایی و جلوگیری از مهاجرت

ادامه جدول ۲- عوامل خارجی مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری منطقه مورد مطالعه

تهدیدها (T)
۱- ادعاهای واهی اماراتی‌ها درباره مالکیت بر جزایر سه‌گانه خلیج فارس
۲- افت فشار برق و تردد سخت میان جزیره و سایر نقاط کشور و نبود امکان اقامتی و تفریحی
۳- وجود بوروکراسی اداری و امنیتی در ورود گردشگران علاقه‌مند به بازدید از جزیره بوموسی
۴- برقراری کارکرد نظامی در جزیره بوموسی و حاکم بودن شرایط امنیتی و اطلاعاتی بر جزیره
۵- نامیدن جزیره بوموسی به نام مجعول ابوموسی در اطلاعیه‌های وزارت امور خارجه و از آن تأسفبارتر این که تلویزیون جمهوری اسلامی در موقع پخش خبر هواشناسی روی نقشه‌ای که در تلویزیون نشان داده می‌شود نام مجعول ابوموسی را بر پرده‌ی خود نمایش می‌دهد.
۶- حاکم بودن آب و هوای گرم و مرطوب بر جزیره به طوری که از آنجایی که این جزیره به خط استوا نزدیک است، نسبت به سایر جزیره‌های ایرانی خلیج فارس گرم‌تر است.
۷- تراکم بیش از حد جمعیتی و شلوغ شدن این منطقه در فصول گردشگر پذیر
۸- اختلاط فرهنگی
۹- دگرگونی در ساختار اجتماعی منطقه و از بین رفتن فرهنگ سنتی و محلی (مانند زبان، آداب و رسوم محلی، نوع پوشاک، معماری، مسکن و...) با افزایش گردشگران

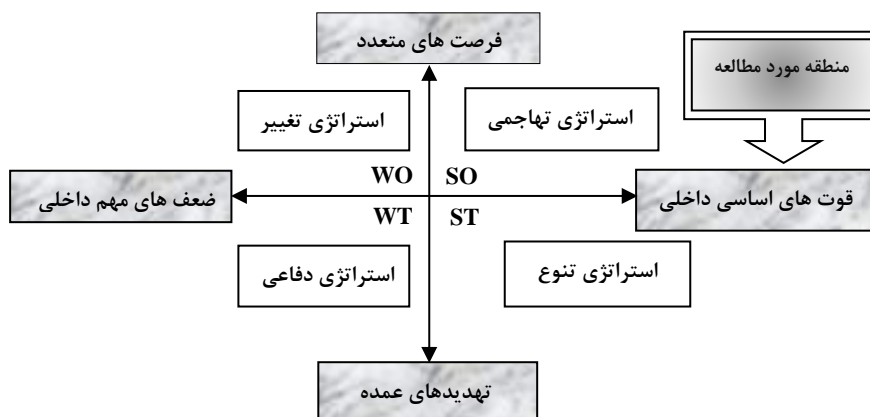
- ۱۰- امکان ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران در منطقه نسبت به گذشته
- ۱۱- عدم توجه شایسته به میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعت
- ۱۲- ناهم‌سویی ادارات و سازمان‌های دولتی جهت گسترش تجهیزات و تأسیسات گردشگری
- ۱۳- افزایش امکانات و خدمات در مناطق گردشگری رقیب در مقایسه با این منطقه در آینده
- ۱۴- تهدیدهای زیست محیطی و ایجاد خسارت به آثار تاریخی، فرهنگی و طبیعی
- ۱۵- پراکنش نامناسب فصلی بازدیدکنندگان
- ۱۶- پایین بودن سطح بهداشت و کمبود امکانات خدماتی
- ۱۷- آلودگی منابع آب و خاک و اقلیم منطقه
- ۱۸- افزایش قیمت زمین و بورس بازی زمین و بالطبع افزایش بار مالی جهت ایجاد تجهیزات و تسهیلات گردشگری و مقرون به صرفه نبودن آن‌ها
- ۱۹- تشدید اختلاف طبقاتی اقتصادی
- ۲۰- تنوع اندک محصولات و بسته‌های مسافرتی

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

در مرحله دوم؛ پس از تعیین عوامل داخلی و عوامل خارجی، برای تجزیه و تحلیل هم‌زمان عوامل داخلی و خارجی از ماتریس داخلی و خارجی استفاده شد. در مرحله سوم نیز بر اساس مدل SWOT، راهبردهایی جهت توسعه کانون‌های گردشگری منطبق با شرایط منطقه میزبان ارائه می‌گردد و درنهایت نیز با استفاده از تحلیل سیستمی، به کاربرد برخی مفاهیم این مدل در صنعت گردشگری منطقه اشاره می‌شود.

۵-۱- تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها

همان‌طور که در جداول قبل مشاهده شد، در منطقه‌ی مورد مطالعه، تعداد ۲۵ قوت داخلی در برابر ۱۴ ضعف داخلی و تعداد ۲۷ فرصت خارجی در برابر ۲۰ تهدید خارجی شناسایی و بررسی شده است. به این ترتیب در مجموع تعداد ۵۲ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و ۳۴ ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش روی این منطقه قابل شناسایی است؛ بنابراین طبق نمودار زیر (شکل ۲)، منطقه جزیره بوموسی در ناحیه اول از مدل SWOT قرار دارد (ناحیه SO)؛ لذا در یک جمع بندی و تحلیل ساده می‌توان گفت که تدوین راهبردهای تهاجمی یک راه‌حل کنشگر است؛ در چنین وضعیتی منطقه بایستی با استفاده از نقاط قوت خویش و فرصت‌های پیش رو برای گسترش بازار تولیدات و خدمات خود گام بردارد.

شکل ۲- تعیین جایگاه منطقه مورد مطالعه در مدل SWOT

۲-۵- تدوین راهبردها

ماتریس SWOT، امکان تدوین چهار انتخاب یا راهبرد متفاوت را فراهم می‌آورد. البته در جریان عمل، برخی از راهبردها با یکدیگر همپوشانی داشته، یا به‌طور هم‌زمان هماهنگ با یکدیگر به اجرا در می‌آیند. در واقع، برحسب وضعیت سیستم، چهار دسته راهبرد را که از نظر درجه کنشگری متفاوت هستند، می‌توان تدوین کرد (جدول شماره ۳).

جدول ۳- ماتریس راهبردها و راهکارهای لازم برای توسعه صنعت گردشگری جزیره بوموسی

W	S	عوامل درونی
		عوامل بیرونی
راهبردهای بازنگری (WO) - استراتژی فرصت‌ها WO1 = بازنگری در قوانین و مقررات اراضی (زمین ساحلی و مسکونی) به منظور بهره‌برداری از آن‌ها برای عموم و جلوگیری از بورس بازی و گران شدن زمین WO2 = بازنگری در نحوه تبلیغات جهت معرفی جاذبه‌های گردشگری منطقه WO3 = ضمن بازنگری به نوع و نحوه برنامه‌ریزی	راهبردهای رقابتی - تهاجمی (SO) - استراتژی نقاط قوت SO1 = رفع محدودیت‌ها در تردد به جزیره بوموسی و فراهم شدن زمینه حضور سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در منطقه SO2 = تلاش مستمر دولت برای رونق گردشگری در منطقه و اثبات چندباره حق مالکیت ایران بر این جزیره	

و حمایت دولتی از نواحی گردشگری، بهره‌گیری منطقی از نهادها، قوانین و مقررات حمایتی در جهت توسعه و تجهیز زیرساخت‌ها، تسهیلات و تجهیزات مختلف گردشگری در منطقه مورد مطالعه صورت گیرد. WO4 = استفاده از کارشناسان و مردم بومی جهت برنامه‌ریزی برای جاذبه‌های گردشگری WO5 = بازنگری و توسعه نهادها و سازمان‌های مرتبط در منطقه مطالعه شده برای آموزش مردم و گردشگران به منظور بهره‌گیری بهینه و هدفمند از منافع و آثار مثبت گردشگری WO6 = بازنگری و توسعه نهادها و سازمان‌های مرتبط در جزیره برای آموزش مردم و گردشگران به منظور بهره‌گیری بهینه و هدفمند از منافع و آثار مثبت گردشگری WO7 = حفظ و نگهداری و ایجاد مناطق گردشگری WO8 = توجه و حمایت دولت از میراث فرهنگی و میراث طبیعت WO9 = ارائه خدمات بهداشتی درمانی به مناطق گردشگری WO10 = تقویت فرهنگ و سنن بومی منطقه WO11 = تعامل و هم‌فکری بین مسئولان منطقه و سازمان‌ها و ادارات مرتبط با گردشگری در پیشبرد طرح‌های گردشگری منطقه WO12 = بهبود و ارتقای محصولات گردشگری (علمی، درمانی، تجاری و تفریحی) و سرمایه‌گذاری مشترک دولتی - خصوصی در زمینه ایجاد و همچنین تبلیغ زیرساخت‌ها و محصولات گردشگری منطقه به گردشگران داخلی و خارجی	SO3 = تأکید بر توسعه ژئوتوریسم، اکوتوریسم و در مرتبه بعدی گردشگری فرهنگی - تاریخی به دلیل وجود مزیت‌های نسبی این نوع گردشگری در منطقه SO4 = برنامه‌ریزی جهت اکوتوریسم پایدار در منطقه SO5 = استفاده از نیروهای متخصص و با تجربه به منظور ایجاد تشکلهای تعاونی مردمی و همچنین ترویج و آموزش گردشگری از طریق نشست‌ها و جلسات مختلف با مردم منطقه SO6 = بهره‌گیری از تمایل و انگیزه ساکنان جامعه میزبان در جهت توسعه صنعت گردشگری منطقه و دستیابی به توسعه پایدار در جزیره SO7 = شناسایی و بهره‌گیری از کلیه جاذبه‌ها و موقعیت‌های گردشگری از جمله: جاذبه‌های طبیعی در منطقه به صورت بسته گردشگری و افزایش مدت ماندگاری گردشگری جهت رقابت با سایر مناطق تفریحی رقیب SO8 = توسعه تأسیسات گردشگری مانند ایجاد هتل، رستوران و کمپ اقامتی و استفاده از ساحل زیبا و بکر جزیره در راستای جذب گردشگر و ایجاد مشاغل جدید برای مردم بومی منطقه SO9 = استفاده مناسب و هدفمند از تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری جهت بهره‌مندی از جاذبه‌های گردشگری به منظور ایجاد اشتغال و درآمد برای ساکنان مناطق میزبان SO10 = ایجاد هماهنگی بین نهادها و بخش‌های مختلف دولت، مردم و کارآفرینان به‌وسیله برگزاری نشست‌ها و به‌کارگیری تدابیر مدیریتی هماهنگ کننده به منظور یکپارچه‌سازی کارکردهای گردشگری منطقه	O

ادامه جدول ۳- ماتریس راهبردها و راهکارهای لازم برای توسعه صنعت گردشگری جزیره بوموسی

W	S	عوامل درونی عوامل بیرونی
راهبردهای تدافعی (WT) - استراتژی پرهیز از تهدید WT1 = آموزش و اطلاع رسانی به مردم در نحوه برخورد با گردشگر و گردشگری در منطقه به منظور جلوگیری از تعارض بین گردشگران و مردم که باید به گردشگران در زمینه فرهنگ و آداب و رسوم، مکان‌های خاص و سایر موارد آموزش داده شود. WT2 = تدوین مقررات و ضوابط در زمینه توسعه و اصلاح نهادهای مدیریتی و به کارگیری مدیریت تخصصی در بخش‌های گردشگری و همچنین ثبات در مدیریت برای اجرای درست طرح‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت WT3 = تدوین قوانین ویژه به منظور استفاده بهینه از جاذبه‌های منطقه و جلوگیری از تغییر چشم‌انداز طبیعی منطقه WT4 = ایجاد یک سیستم و دستیابی به مدلی که بتواند در حین جذب و بهره‌برداری از منافع ناشی از گسترش گردشگری طبیعی از پیامدهای منفی آن بکاهد. WT5 = افزایش زیرساخت‌ها و امکانات منطقه از قبیل مراکز فوریت‌های پزشکی، سرویس‌های بهداشتی، کمپ‌ها و... جهت جلب رضایت گردشگران	راهبردهای تنوع (ST) - استراتژی به حداقل رساندن نقاط ضعف ST1 = ظرفیت پذیری و تعیین حد مطلوب تراکم جمعیت در مکان‌های مختلف توریستی منطقه در جهت کاهش فشار و تراکم بیش از حد به این مکان‌ها و جاذبه‌ها و جلوگیری در از بین رفتن و تخریب آن‌ها ST2 = توسعه و گسترش گردشگری طبیعت و ساحلی و زمین گردشگری در منطقه و پیرامون منطقه به منظور بهره‌برداری مناسب از جاذبه‌های زمین گردشگری، مناظر و ساحل در جهت کسب درآمد و نیز جلوگیری از تخریب پوشش گیاهی ST3 = توسعه و تجهیز مسیرهای اکوتوریستی و ژئوتوریستی منطقه و ایجاد و نصب علائم، قوانین و مقررات در این مکان‌ها و تدوین دفترچه راهنمای گردشگری ST4 = بهره‌برداری از توان تشکیلاتی قوانین و مقررات در جهت کاهش مخاطرات و آلودگی‌های زیست محیطی در مناطق گردشگری	T

۵-۳- تحلیل سیستمی در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری جزیره بوموسی

مفاهیم سیستمی به‌خوبی به صنعت توریسم قابل تعمیم‌اند. در اینجا به کاربرد برخی از مفاهیم سیستمی در این صنعت اشاره می‌شود:

۵-۳-۱- بررسی بازخور در سیستم توریسم منطقه

در سیستم توریسم، بازخور به‌عنوان یک مدار ارتباطی، نحوه عملکرد سیستم را مشخص و انحرافات را منعکس می‌کند. سیستم با توجه به اطلاعاتی که از مدار بازخور دریافت می‌کند،

اصلاحات لازم را متناسب با شرایط زمان و مکان و هماهنگ با مقتضای موقعیت، در خود به وجود می‌آورد. سیستمی موفق به ادامه حیات با کیفیت برتر می‌شود که ضمن نگرانی از سازوکار بازخور، به علائم هشداردهنده آن توجه دقیق داشته باشد. در سیستم توریسم، سازوکار بازخور نمایانگر میزان پاسخگویی سیستم به نیازهای ذینفع‌ها و فعالان در این صنعت است.

برخی از نمودهای سازوکار بازخور در سیستم توریسم جزیره بوموسی عبارت‌اند از:
- ابراز نارضایتی گردشگران از امکانات، خدمات و تجهیزات منطقه
- سهم ناچیز درآمد صنعت توریسم در جزیره بوموسی نسبت به کل درآمدها
این نشانه‌ها لزوم تجدیدنظر در برنامه‌ریزی و ساماندهی دروندادها و فرایندهای سیستم توریسم را در منطقه مورد مطالعه فراهم می‌سازد.

۵-۳-۲- آنتروپی‌ها در سیستم توریسم منطقه

در هر سیستم، عواملی وجود دارند که در خلاف جهت نظم اولیه سیستم عمل می‌کنند و می‌توانند در نهایت، موجب سستی سیستم شوند این عوامل را آنتروپی می‌نامند.
آنتروپی به دو نوع قابل تقسیم است: آنتروپی مثبت و آنتروپی منفی.
آنتروپی مثبت برخلاف جهت نظم اولیه سیستم عمل می‌کند و آنتروپی منفی، عملکردی خلاف جهت آنتروپی مثبت دارد؛ یعنی برای ایجاد تغییرات و تعدیل‌هایی به منظور اصلاح انحراف‌ها و در نتیجه، ابقای سیستم در محیط عمل می‌کند.
در سیستم توریسم، هدف جذب گردشگر، ارائه خدمات مورد نیازش به وی و ایجاد رضایت و خاطره خوش از سفر در ذهن اوست. در این فرایند، آنتروپی‌های مثبت و مخلی پدید می‌آید که سیستم را از مسیر اصلی خود منحرف می‌کنند. در مقابل، برخی از آنتروپی‌های منفی برای مبارزه با آنتروپی‌های مثبت و کاهش آن‌ها به حداقل به کار می‌روند.
آنتروپی‌های مثبت در نظام توریسم منطقه عبارت‌اند از:

- مدیریت ناکارآمد و بی اثر در بخش توریسم
- عدم بهره‌مندی از شیوه‌های نوین مدیریتی و فناوری‌های پیشرفته
- کمبود آموزش کافی در میان پرسنل شاغل در بخش توریسم
- تخریب محیط زیست منطقه و نبود حساسیت به الزامات توسعه پایدار
- عدم وجود تفکر مثبت نسبت به توسعه صنعت توریسم در بین جوامع محلی و مسئولان

- آنتروپی‌های منفی برای مبارزه با آنتروپی‌های مثبت در نظام توریسم منطقه عبارت‌اند از:
  - تفکیک مدیریت‌ها و استفاده از مدیران کارآمد و با تجربه
  - گسترش فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، بهره‌گیری از سایت‌های اینترنتی و... در راستای توسعه توریسم
  - آموزش نیروهای انسانی در کلیه رده‌های شغلی و تأکید بر ضرورت پاسخگویی در کلیه رده‌های نسبت به گردشگران
  - استفاده از رسانه‌های عمومی، توجه مستمر به علائم هشدار دهنده در راستای حفاظت محیط زیست و توسعه اکوتوریسم پایدار
  - آشنایی مدیران و شهروندان با مزایا و بهره‌وری‌های اقتصادی ناشی از توسعه اکوتوریسم و ایجاد تفکر مثبت از طریق برنامه‌های آموزشی به طور مکتوب و شفاهی

۵-۳-۳- تناسب و همبستگی در سیستم توریسم منطقه

- بین اجزای تشکیل دهنده هر سیستم باید اكمال متقابل برقرار بوده، تناسب و سنخیت وجود داشته باشد. وجود تناسب بین اجزاء سبب حفظ کلیت سیستم می‌شود. چنانچه اجزا با هم متناسب نباشند، در کار سیستم اختلال ایجاد می‌شود و در کارآمدی آن خدشه پدید می‌آید.
- وجود تناسب بین اجزای سیستم اکوتوریسم یک ضرورت است و چنانچه تناسب اجزا برهم بخورد، عملکرد سیستم مختل می‌شود.
- مصادیق ناهماهنگی و عدم تناسب در بین اجزای نظام توریسم در منطقه عبارت‌اند از:
- نبود تناسب بین تعداد توریست‌ها و امکانات خدماتی
  - نبود تناسب بین عملکرد کارکنان صنعت توریسم و اکوتوریسم با حجم گردشگران ورودی به جزیره
  - نبود تناسب بین حجم گردشگران ورودی و درآمدهای حاصل از آن
  - نبود تناسب بین بهره‌گیری از امکانات، منابع طبیعی و محیط زیست با توان و قدرت احیاء و بازسازی مجدد منابع مزبور

۵-۳-۴- همپایانی و سیستم توریسم منطقه

یکی از مفاهیم سیستمی که در صنعت اکوتوریسم کاربرد دارد، همپایانی است. سیستم می‌تواند از راه‌های گوناگون به هدفی واحد برسد. ویژگی همپایانی سبب انعطاف‌پذیری سیستم در مطابقت با شرایط زمان و مکان و تغییرات محیطی می‌شود. در حال حاضر جهت اعتلای صنعت توریسم در کشور، با توجه به گرایش‌های مسلطی که در جامعه وجود دارد و با در نظر داشتن نظام ارزشی حاکم، می‌توان از بین انواع بازارهای هدف توریستی، آن‌هایی را برگزید که با نظام ارزش‌های موجود مابینت نداشته باشد و در عین هماهنگی با ایدئولوژی حاکم، از ظرفیت‌های بالقوه مناسبی نیز برای درآمدزایی در بخش جهانگردی برخوردار باشند؛ البته پیش‌نیاز این درآمدزایی، مدیریت صحیح، استفاده بهینه از امکانات موجود و برنامه‌ریزی برای ایجاد تنوع در جذابیت‌های گردشگری است؛ به این ترتیب با کشف فرصت‌ها از درون محدودیت‌ها می‌توان قلمرو گله‌ها و شکایات را محدود کرد و با هدایت مؤثر و اداره صحیح صنعت، هدف‌های مورد نظر را معین ساخت.

در منطقه جزیره بوموسی می‌توان از موارد زیر به عنوان اصول همپایانی نام برد:

- وجود فرهنگ بومی ساکنین

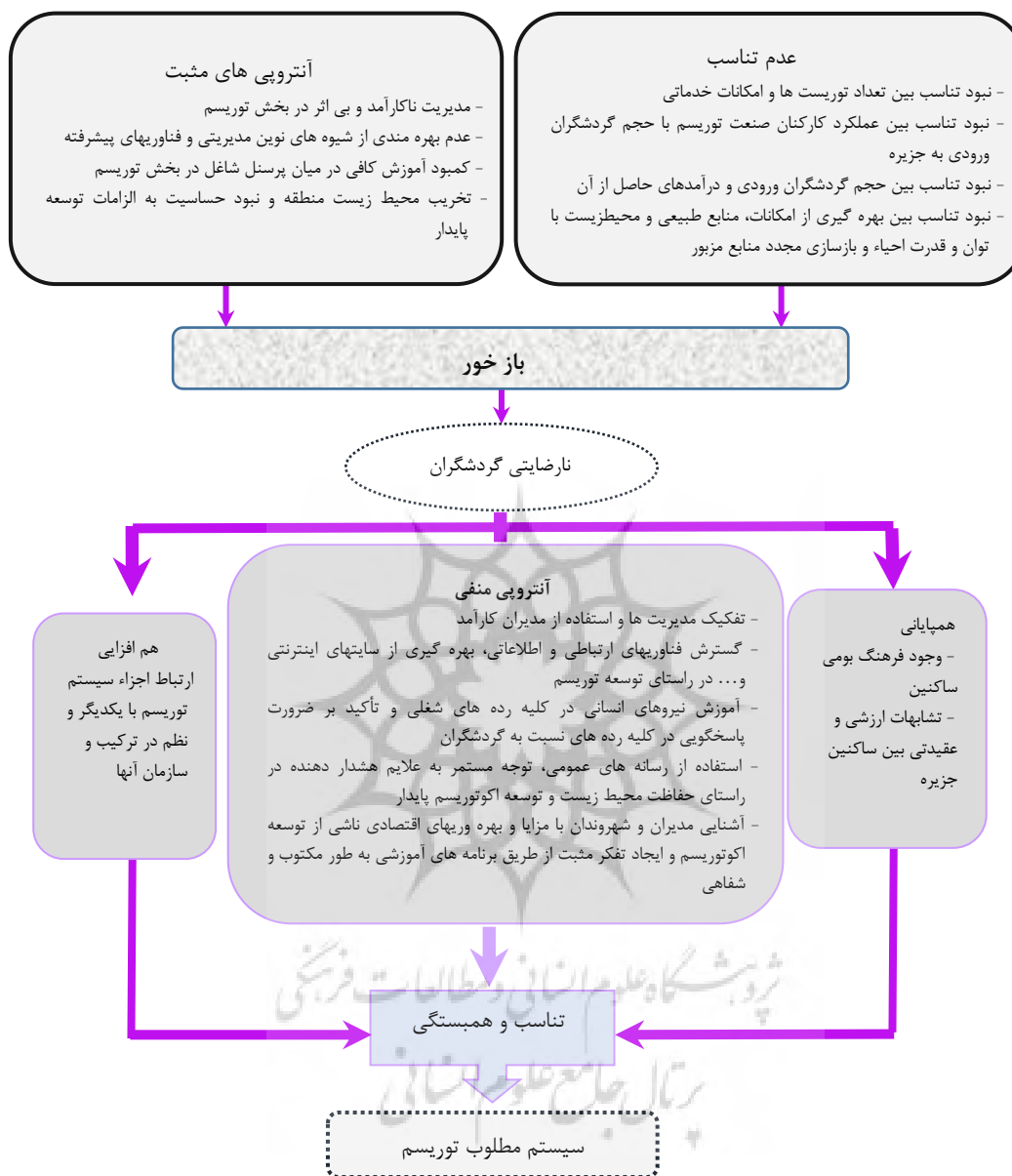
- تشابهات ارزشی و عقیدتی بین ساکنین جزیره

۵-۳-۵- هم‌افزایی در سیستم توریسم منطقه

از دیگر مفاهیم سیستمی که به صنعت توریسم قابل تعمیم است، اصل هم‌افزایی می‌باشد. سیستم در کلیت وجودی خویش خواصی را از خود به منصفه ظهور می‌رساند که در اجزای متشکله‌اش به تنهایی وجود ندارد. این کلیت نیز نتیجه گرد آمدن اجزای مجرد نیست، بلکه ارتباط اجزاء با یکدیگر و نظم در ترکیب و سازمان آن‌هاست که کلیت سیستم را بوجود می‌آورد. سیستم با چنین جامعیت وجودی است که توان بضاعت به انجام رساندن وظایف خود را پیدا می‌کند. تا زمانی که اجزاء به صورت متفرق و پراکنده عمل کنند، نخواهند توانست از ویژگی هم‌افزایی منتفع شوند. با نظم و سازمان یافتگی و با اتحاد و انسجام اجزاء، خاصیت هم‌افزایی در سیستم ظهور می‌کند و توان سیستم افزایش می‌یابد و چنانچه اجزای تشکیل دهنده نظام، در خلاف جهت یکدیگر فعالیت کنند، تلاش‌های انجام شده را خنثی می‌سازند و به صرف بیهوده وقت، انرژی و سایر منابع منجر می‌شود.

۳۰/ امکان سنجی توسعه گردشگری جزیره بوموسی در راستای اهداف امنیت پایدار ج.ا.ا.

در ادامه، مدل سیستمی توریسم جزیره بوموسی ارائه می‌گردد (شکل ۳).

شکل ۳- مدل سیستمی صنعت توریسم در جزیره بوموسی

۶- نتایج

شاید آن زمان که اماراتی‌ها با ادعاهای واهی خود درباره مالکیت بر جزایر سه‌گانه خلیج فارس قصد اظهار وجود داشتند نمی‌دانستند با این کار علاقه ایرانی‌ها را به جنوبی‌ترین جزیره کشورشان بیشتر می‌کنند و همه برای تبدیل این جزیره به قطب گردشگری دست بکار شوند. ضرورت توجه به این نقطه از کشور امری است که نباید فراموش شود. بوموسی به نقل از کسانی که موفق به دیدن این جزیره شده‌اند یکی از بکرترین سواحل مرجانی ایران است و طبیعت منحصر به فردش می‌تواند چه از لحاظ اکوتوریسم و چه از لحاظ گردشگری با استاندارد معمولی آن جذاب و درآمدزا باشد. بر اساس قابلیت‌های ذکر شده می‌توان الگوی فضایی گردشگری در جزیره را در قالب گردشگری طبیعی یا طبیعت‌گردی تعیین نمود. مزید بر اکوتوریسم، ظهور گردشگری ساحلی و از همه مهم‌تر ایجاد سایت گردشگری ساحلی منطقه خلیج فارس در جزیره بوموسی است که تمامی جاذبه‌های یک منطقه ساحلی را به‌طور یکجا با حفظ موازین حفاظت از هرگونه میراث طبیعی، در خود جمع کرده است؛ بنابراین طبیعت‌گردی باید مستلزم ویژگی‌های زیر باشد:

- ۱- حداقل آثار منفی برای محیط طبیعی و جامعه محلی
- ۲- بر جای نهادن آثار مثبت حفاظت از محیط زیست توسط ارتقاء کیفی مدیریت
- ۳- مشارکت مردم محل در تصمیم‌گیری‌های مربوط به صنعت گردشگری
- ۴- افزایش رفاه اقتصادی و دیگر سودهای حاصل از گردشگری
- ۵- تدارک فرصت‌های مناسب برای مردم محلی و کارکنان صنعت گردشگری به منظور ارتقاء و بهره‌وری صحیح از دانش و فرهنگ عامه.

با توجه به مطالب فوق‌الذکر و قابلیت‌های بیان شده، طبیعت‌گردی در منطقه می‌تواند نه تنها در سطوح داخلی، بلکه در سطحی گسترده‌تر و با شعاع عملکرد وسیع‌تر نیز به‌عنوان یکی از الگوهای فضایی گردشگری، زمینه‌ساز افزایش درآمد و اشتغال‌زایی برای ساکنان منطقه باشد. وقتی تقاضا در جزیره ایجاد شود، سرمایه‌گذار مرکز اقامتی و پذیرایی برای عرضه می‌سازد. اکنون نیز تقاضا برای بازدید از جزیره وجود دارد درحالی‌که تاکنون سرمایه‌گذاری در جزیره توجیه‌پذیر نبود. این مهم با سهم عمده گردشگری ساحلی و اکوتوریسم در گردشگری پایدار و با در نظر گرفتن سطح رفاه ساکنان محلی و نیز افزایش

توانایی‌های طبیعت‌گردی به‌منظور جذب گردشگران خارجی امکان‌پذیر بوده و ضرورت توجه بیشتر به عرضه محصول گردشگری ساحلی و اکوتوریستی و تقویت آن در منطقه را روشن می‌نماید. لازمه این کار ایجاد تقاضا برای توریسم طبیعت‌گرا به‌وسیله تبلیغ و شناساندن جاذبه‌های طبیعت‌گردی منطقه مورد مطالعه می‌باشد. همراه با آن برای ایجاد سهولت و امکانات دسترسی آسان به این جاذبه‌ها، سرمایه‌گذاری در خصوص تأمین یک سری امکانات جانبی و خدماتی (خدمات زیربنایی) و به‌طورکلی بهبود بازار گردشگری اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

آن‌سوتر؛ هرچند بارها از قدمت تاریخی بوموسی و نام‌های متفاوتی که در گذر سال‌ها بر خود دیده در کتاب‌ها و مقالات متعدد بسیار نوشته‌اند، ولی آنچه امروز می‌توان از آن به عنوان جزیره بوموسی نام برد یک منطقه نظامی است که به منطقه نمونه گردشگری تبدیل می‌شود. بررسی شواهد جمعیتی و اشتغال و وضعیت کاربری و مالکیت زمین‌های منطقه مورد مطالعه و اطراف آن نشان از بیکاری و فقر این منطقه و عدم بهره‌برداری کلان از میراث طبیعی و فرهنگی از راه گردشگری برای ارتقاء وضعیت معیشتی مردم این منطقه دارد. لازم است که توجه برنامه ریزان و دست‌اندرکاران به فراهم بودن زیرساخت‌های گردشگری و از جمله گردشگری ساحلی در منطقه معطوف گردد و در این رهگذر، منطقه حفاظت‌شده کیامکی در مناطق مورد مطالعه پتانسیل‌های خوبی را جهت تحقق تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی و رونق اقتصادی منطقه در اختیار قرار می‌دهند؛ بنابراین برنامه ریزان باید توسعه بخش صنعت به‌عنوان راهبردی درون‌نگر (در مقیاسی محلی و منطقه‌ای از یکسو) و بخش خدمات (ژئوتوریسم و اکوتوریسم) را به عنوان راهبردی برون‌نگر در مقیاسی ملی و فراملی در نظر بگیرند؛ باشد که اقتصاد و سرنوشت معیشت روستاهای این منطقه به وضعیتی مطلوب‌تر نسبت به گذشته هدایت گردد.

۷- راهکارهای اجرایی و مدیریتی توسعه صنعت گردشگری در جزیره بوموسی

برای تسهیل دستیابی به الگوی توسعه پایدار منطقه، موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱- با توجه به جزییات زیاد مربوط به دارایی‌ها و میراث منطقه، جهت بررسی عوامل مختلفی مانند ژئومورفولوژی، زیست‌شناسی، کاربری اراضی در ویژگی‌های گردشگری و

برنامه‌ریزی آتی آن‌ها در این منطقه، پیشنهاد می‌شود از نقشه‌ها و تصاویر ماهواره‌ای با مقیاس بزرگ‌تر استفاده شود و در سطح ملی و بین‌المللی ثبت شوند.

۲- برگزاری جشنواره بین‌المللی فرهنگی هنری خلیج‌فارس را می‌توان اقدامی بسیار ارزشمندی دانست که می‌تواند با نگاهی ویژه موجب توسعه گردشگری مناطق جنوبی خلیج‌فارس و جزایر سه‌گانه ایرانی شود. ظرفیت‌های توریسم خلیج‌فارس بی‌نظیر است و این، می‌تواند در خدمت توسعه صنعت گردشگری کشور باشد. جشنواره فرهنگی هنری خلیج‌فارس با رویکرد علمی و تخصصی و با هدف پاسداشت هویت تاریخی و شناخت ابعاد مختلف خلیج‌فارس، نقطه عطفی در تبیین جایگاه این نام کهن است که به بزرگی تاریخ، قدمت ایرانی دارد. البته پرداختن به موضوعاتی از جمله اهمیت ژئوپلیتیکی و اسناد تاریخی مالکیت ایران بر جزایر ایرانی درکنار توجه به سایر مزایای توسعه در خلیج‌فارس نباید محدود به جشنواره باشد و این مهم باید محور سایر همایش‌های فرهنگی نیز باشد. از طرفی، جزیره بوموسی در خلیج‌فارس به عنوان یکی از جزایر زیبای ایرانی است که با تصویب تبدیل آن به منطقه نمونه گردشگری از سوی هیئت دولت، بستر افزایش گردشگران داخلی و خارجی به این جزیره فراهم است.

۳- طرحی برای تشکیل استان توریستی و فرهنگی خلیج‌فارس از سوی برخی نمایندگان مجلس شورای اسلامی تهیه گردیده است. پیشنهاد می‌گردد در آستانه روز ملی خلیج‌فارس طی سال جاری، نمایندگان بیشتری به جمع امضاکنندگان این طرح بپیوندند تا هیئت‌رئیس مجلس بتواند طرح مزبور را در دستور کار قرار دهد. قرار است استان توریستی فرهنگی خلیج‌فارس با مرکزیت «بوموسی» تشکیل شود. در این طرح نام «بوموسی» به «بوموسی» تغییر پیدا می‌کند؛ «بوموسی» در واقع ترکیبی از بوم یعنی مکان و موسی که همان منطقه است تشکیل می‌شود؛ چرا که ابوموسی یک نام جعلی است.

۴- جهت جلوگیری از روند افزایش تعدی به اراضی منطقه توسط خوش‌نشینان منطقه، پیشنهاد می‌گردد با برنامه‌ریزی توریسمی، زمینه اشتغال‌زایی و افزایش درآمد ساکنین از طریق تقویت سایر زیرساخت‌ها در بخش‌های گردشگری برای بخش خدمات در منطقه فراهم گردد.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۸۸). تحلیل عامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از مدل راهبردی SWOT. فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای. ش ۱، ص: ۱۱۴.
- الوانی، مهدی؛ و شاهرخ دهدشتی، زهره (۱۳۷۳). اصول و مبانی جهانگردی. تهران: انتشارات معاونت اقتصادی و برنامه‌ریزی بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی.
- خسروی‌ان چم‌پیری، اکبر (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی اکوتوریسم در بخش باغ بهادران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.
- زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۵). مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار (با تکیه بر محیط زیست). تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- شکوئی، حسین (۱۳۷۵). فلسفه جغرافیا. تهران: انتشارات گیتا شناسی.
- صدر موسوی، میرستار؛ و دخیلی کهنمویی، جواد (۱۳۸۳). درآمدی بر برنامه‌ریزی تفریحگاه‌های توریستی. فصلنامه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی. ش ۱۷، ص: ۹۲.
- فردار، دیوید (۱۳۸۰). مدیریت استراتژیک. علی پارسائیان و سید محمد اعرابی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- کریمی، جعفر؛ و محبوب فر، محمدرضا (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی توسعه گردشگری جزیره ابوموسی در راستای اهداف توسعه پایدار جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه گردشگری و چشم‌انداز آینده. ش ۱۱، صص: ۳۳-۳۴.
- کریمی، جعفر؛ و محبوب فر، محمدرضا (۱۳۹۰). تکنیک‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی توریسم. اصفهان: انتشارات ارکان دانش.
- گلکار، کورش (۱۳۸۴). مناسب‌سازی تکنیک تحلیل سوات (SWOT) برای کاربرد در طراحی شهری. مجله صفا. ش ۴۱، ص: ۴۹.
- محبوب فر، محمدرضا (۱۳۹۰). توان سنجی و برنامه‌ریزی گردشگری شهر کاشان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.

فصلنامه علمی - تخصصی شاخص کارآفرینی / ۳۵

- مرادی مسیحی، وراز (۱۳۸۸). برنامه‌ریزی استراتژیک در کلان‌شهرها. تهران: انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

- محمودزاده، امیر؛ و محبوب فر، محمدرضا (۱۳۹۱). امکان‌سنجی و برنامه‌ریزی توسعه گردشگری پایدار منطقه جلفا و ورزقان. فصلنامه آمایش و پدافند غیرعامل. ش ۲، صص: ۱۰۷-۱۲۷.

- هریسون، جفری؛ و جان، کارون (۱۳۸۲). مدیریت استراتژیک. بهروز قاسمی. تهران: انتشارات هیأت.

- Abdullaev, A. (2002). Thesis: Rural Tourism and sustainable Development in Hokkaido. Urban and Environmental Engineering department. Tokio University.
- Sugiarti, R. Ernawati, D. Birtles, A. (2005). The potential for Development ecologically sustainable rural tourism in Surakart, Indonesia: a case study, ASEAN journal on hospitality and Tourism. Vol. 2, pp. Charles Clover (۲۰۰۸). The End of the Line: How Overfishing is Changing the World and what We Eat. University of California Press. ISBN-25505-520-0-978-OCLC 67383509. Archived from the original on 22 October 2014.

